

KORDÉ ZOLTÁN*

A FELNŐTT- ÉS SZAKKÉPZÉS TÖRTÉNETÉNEK KUTATÁSA ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

THE HISTORY OF RESEARCH ON ADULT AND VOCATIONAL TRAINING THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES

ABSTRACT

The study examined the history of research on vocational and adult training comes to the conclusion that in each of the two sectors – especially the period before the eighteenth century – there are gaps in the research. Partly this is due to the fact that neither apropos of adult education, neither in case of vocational training the concept is not clearly clarified, so researchers are often uncertain whether they can use these concepts to earlier eras. On the other hand, researchers often try to draw the antecedents not by the resources, but based on the secondary literature. The study points out, inter alia, that in all cases should be used the sources of the period in question (eg. The Middle Ages), just so we can get to know the set of terms and to determine if any kind of phenomenon can be considered the antecedent of today's adult and vocational training. We can draw an authentional history of these disciplines only in this way, which in turn could contribute also to clarify the current conceptual and other problems.

Az alábbiakban – miként a cím is jelzi – a magyarországi felnőtt- és szakképzés történetére irányuló kutatások bizonyos elméleti és módszertani kérdéseivel kívánunk foglalkozni. A tanulmány nem törekedhet (nem is törekszik) a kérdéskör minden részletre kiterjedő tárgyalására. Így például el kell most tekintetnünk a módszeres historiográfiai áttekintéstől, azaz a vonatkozó szakirodalom aprólékos (ha szükséges, kritikai) számbavételétől. Mindez későbbi tanulmány(ok) feladata kell, hogy legyen. Szükséges leszögeznünk, hogy szakirodalmon ebben az esetben kifejezetten csak a *felnőtt-* vagy *szakképzés* múltját bemutatni kívánó munkákat értjük, s nem térünk ki a rokonterületekre, azaz a pedagógia- vagy neveléstörténetre, még ha nem egyszer átfedések is mutatkoznak e téren. Annyit az átfogó historiográfiai áttekintés hiányában is megállapíthatunk, hogy az ebben az értelemben vett szakirodalmi produktum tematikai szempontból és az időbeli síkot tekintve is meglehetősen egyenetlennek mutatkozik. Így például sokkal inkább az új- és a legújabb kort célozza meg, mintsem a kora-újkort vagy a fél évezredet átölelő középkort, esetleg az ókori előzményeket. Ennek tudható be, hogy azok a munkák, amelyek mégis csak szánnak hosszabb-rövidebb figyelmet ezen időszakoknak, gyakran nem a primer forrásokra, hanem inkább feldolgozásokra, a szakirodalom eredményeinek az átvételére támaszkodnak. Ennek az okai bizonyos szempontból érthetőek ugyan, a következmény azonban többek között az, hogy a régebbi korszakok vonatkozásában (is) a fogalmak gyakran összezsúsznak, nehezen megfoghatóvá válnak, a szak- és felnőttképzés összemosódik az oktatás vagy a kultúra más területeivel. Részben evvel magyarázható, hogy születtek bár színvonalas összefoglalások, amelyek az oktatásban is felhasználhatóak, nem rendelkeznünk azonban olyan szakmonográfiával, amely lehetőség szerint minden téren forráskutatásra épülne, és amely az előbb említett tematikai, illetve fogalmi problémákat feloldaná.¹

* Dr. PhD Kordé Zoltán egyetemi adjunktus, SZTE Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézet.

Az alábbiakban azokkal a módszertani és elméleti kérdésekkel szeretnénk foglalkozni, amelyek óhatatlanul felmerülnek a felnőtt- és szakképzés történetére irányuló kutatások kapcsán. A tanulmány megírásának szükségességét két dolog támasztja alá. Az egyik, általánosabb jellegű ok az, hogy nem bővelkedünk e témáról szóló elméleti jellegű értekezésekben (még egyszer szeretnénk hangsúlyozni, hogy a történeti kutatásokra gondolunk, amelyek körébe nem értjük bele a pedagógiatörténetet), tehát, ha úgy adódik, fel kell vállalni a vitaindító szerepet is. A másik, konkrét oka e tanulmány megírásának az, hogy a 2014-es évben az *NFA KA 3/2013 „Javaslat szakképzési és felnőttképzési kutatások támogatása” program* keretén belül megalakult egy háromfős történeti kutatócsoport, amelynek az a feladata, hogy a projekt tagjaként a hazai felnőtt- és szakképzés történetét feltáró – nemzetközi kitekintést is felhasználó – kutatásokat végezzen, s olyan tanulmányokat írjon, amelyekre alapozva a későbbiekben majd lehetővé válik a hiányolt szakmonográfia elkészítése. Ahhoz, hogy ez a szándék megvalósulhasson – miként minden tudományos igényű vizsgálat esetében, így ez alkalommal is –, konkrétan meg kell fogalmazni a kérdést (problémát), amelyre választ szeretnénk kapni, valamint meghatározni azokat az eszközöket, amelyek révén kérdésünkre megalapozott feleletet adhatunk. Másként fogalmazva: meg kell határozni a kutatás tárgyát, célját, a felhasználandó módszereket és a várható eredményeket.

1. A kutatás tárgya, időbeli és térbeli határai

A *kutatás tárgya* a magyarországi felnőtt- és szakképzés története, figyelembe véve azokat a nemzetközi hatásokat és előzményeket, amelyek érdemben befolyásolhatták a hazai folyamatokat. Mivel a felnőtt-, illetve a szakképzés fogalmával kapcsolatos problémákra a későbbiekben még részletesen ki kell térnünk, ezért egyelőre erről nem mondunk bővebbet.

A szűkebb értelemben vett *időhatárokat* a magyar történelem jelöli ki, vagyis az államalapítástól a közelmúltig terjedő időszakot értjük alatta, avval a kiegészítéssel, hogy amennyiben az anyag ezt megkívánja, a honfoglalásig vagy a X. századig is kitolódhat az alsó határ. További megjegyzésünk a kutatás végső határát jelző „közelmúlt” kifejezésre vonatkozik. Azt szokták mondani, hogy a történelemtudomány kompetenciája addig tart, amíg az adott korszak kutatásához elvileg minden forrás rendelkezésre áll. Hogy esetünkben ez pontosan milyen dátumot jelent, azt nem tudjuk (ez nagyban függ a konkrét témától is), így csak annyit állapíthatunk meg, hogy ez az időbeli határ feltehetőleg a második világháború utáni évek–évtized körül húzódik. Azt ezt követő korszak már a szociológia és más diszciplínák tárgykörébe tartozik.

Tágabb értelemben véve az időbeli síkot, ezt ki kell terjeszteni a görög–római ókorra is, mivel az európai műveltség egyik alappillére éppen az antikvitás jelenti. Nélkülözhetetlen tehát annak a hatásnak a felmérése, amelyet ez a korszak különböző módon (például külföldről érkezett tudósok, külhoni vagy hazai tanulmányok révén vagy olvasmányokon keresztül) a hazai szereplőkre gyakorolt. Fontos hangsúlyozni, hogy a görög–római antikvitáson kívül más idősakra és vidékre (pl. Egyiptom, a Távol-Kelet stb.) nem terjed ki a kutatás, mivel ismereteink szerint e kultúrák még áttételesen sem hatottak a magyarországi viszonyokra, s nem szolgálhattak előzményként a kutatás tárgya szempontjából.

Az alapvető *térbeli határokat* a történeti Magyarország jelenti. A középkor folyamán ez meglehetősen egyértelmű, jól körülhatárolható területet jelent. A XVI. századtól kezdve azonban, amikor a Magyar Királyság két, majd három részre szakadt és a korábbi értelemben vett államiság felbomlott, de legalábbis alaposan megváltozott intézményi és területi szempontból, már nem egyértelmű ez a meghatározás. Ezt tehát annyiban pontosítani kell, hogy a háromfelé szakadt ország minden részére, vagyis a megcsonkult Magyar Királyságra, az Erdélyi Fejedelemségre és a török hódoltságra is kiterjed a kutatás. A későbbiekben a

legsúlyosabb területi változást az első világháborút követő trianoni béke révén szenvedte el az ország, területének és lakosságának nagy részét elveszítve. Ettől az időtől kezdve nem csak a trianoni országhatárokon belül élő, hanem az elcsatolt országrészekben maradt magyarságra is kiterjed a kutatás, úgy a két világháború közötti, mint az 1945 utáni időszakot illetően. A hivatalos és a kutatás által lefedett országhatárok és területek tehát nem minden esetben esnek egybe. Tágabb értelemben – miként az időbeli sík esetében is – a nemzetközi összehasonlítás miatt messze a magyar határokon túlra is kiterjedhetnek a vizsgálatok.

2. Módszertani, fogalmi kérdések

a) Módszertan

A kutatás a történettudomány nemzetközileg is elfogadott *módszerei, szabályai* segítségével történik. Fentebb már utaltunk rá, hogy a tudományos igényű kutatás (nem csak a történeti jellegű) problémafelvetéssel kezdődik. A megoldandó probléma megfogalmazódhat kérdés vagy hipotézis formájában is. Ez azt jelenti, hogy a kutató meghatározza a vizsgálat tárgyát, vagyis azt a kérdést, amelyre választ vár, illetve azt a hipotézist, amelyet a vizsgálat eredményei igazolni vagy éppen cáfolni fognak. Itt kell szólnunk a prekoncepcióról, amely nem keverendő össze a tudományos feltevessel, bár időnként többeket megtéveszt. A prekoncepció ugyanis olyan bizonyítatlan feltevés, amelyet megalkotója készpénznek vesz, s a bizonyítékokat (vagyis a forrásokat) akár félreértelmezés árán is igyekszik elképzeléséhez igazítani, illetve a kútfőket úgy szelektálja, hogy csak azokat veszi figyelembe, amelyek látszólag alátámasztják a teóriáját. Ezzel szemben, mint láttuk, a tudományos hipotézist a kutató nem tekinti sem eleve biztos vagy éppen elvetendő tételnek, hanem a kutatás eredményétől teszi függővé az ítéletet.

A kérdésfelvetés vagy a hipotézis megfogalmazása után a következő lépés a témára vonatkozó források összegyűjtése, majd ezeknek a forráskritika eszközeivel történő vizsgálata és megrosztalása abból a célból, hogy minél hitelesebb és bővebb információkat nyerhessünk belőlük. Mint ismeretes, a források jellegüket tekintve többfélék. A klasszikus hármas felosztás szerint írottak, tárgyiak vagy szóbeliek lehetnek. A szóban forgó kutatási projekt feltehetőleg leginkább az írott kútfőkre fog támaszkodni, a korszaktól és a témától függően azonban szükség lehet a tárgyi és a szóbeli források felhasználására is. Ebben az esetben a történelem társ- és segédtudományaihoz (régészet, nyelvtörténet, néprajz stb.) kell segítségért folyamodni. Ezek eredményeit leginkább a szakirodalomból lehet megjerni. A források mellett a feldolgozások, azaz a szakirodalom ismerete is nélkülözhetetlen, mert az – a társtudományok eredményein kívül – tartalmazza azt az alapot is, amelyet a témánk területén végzett korábbi kutatások jelentenek, s amelyre mi is építhetünk a saját munkánk során.² A magyarországi felnőtt- és szakképzés történetének a kutatása az alapvető módszereket illetően – mint e rövid kis áttekintésből is kiténik – nem tér el a történettudomány más területén alkalmazott eszközöktől. A speciális vonások nem itt, hanem a fogalmi viszonyok és az elméleti megközelítés terén tűnnek elő igazán.

b) Fogalmi, elméleti kérdések

A *fogalmi kérdések* körét avval kell kezdenünk, hogy szétválasztjuk az eddig párosan használt *felnőttképzés* és *szakképzés* kifejezéseket, s megnézzük, hogy milyen tartalmat tulajdonít nekik a nyelvhasználat. Elsőként a *felnőttképzésre* fordítva figyelmünket megállapíthatjuk, hogy a köznyelvben, illetve a közfelfogásban ennek általános értelme terjedt el: „*A mindennapi megközelítésben használt megközelítés a felnőttképzés kifejezést átfogó értelemben használja, s e kifejezéssel lefedi mindazt, ami a felnőttek intézményes tanítása: művelése, nevelése, oktatása, képzése címén történik*”.³ Ezzel szemben a jogalkotás egészen másként közelít a kérdéshez, így például határozottan különbséget tesz a *felnőttokta-*

tás és a felnőttképzés között. „A törvényi szinten megvalósuló fogalmi elkülönülés értelmében a felnőttoktatás az iskolarendszerben folytatott, míg a felnőttképzés az iskolarendszeren kívül folytatott nevelési-, oktatási-, képzési tevékenység. Ez a fogalomértelmezés jelenik meg a 2013 júniusában elfogadott új felnőttképzési törvényben is (2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről)”⁴ Még inkább előtűnnek a felfogásbeli különbségek, ha a szakmai körökre irányítjuk figyelmünket. A tudományos nyelvezet a *felnőttképzés* vagy *felnőttoktatás* kifejezések helyett, illetve ezekkel párhuzamosan az *andragógia* megnevezést alkalmazza. A szó – amely a XIX. század első felében keletkezett, valószínűleg a *pedagógia* terminus mintájára – egy viszonylag új diszciplínát jelöl, amely Magyarországon csak az utóbbi évtizedekben vált igazán elfogadottá. A kifejezés szó szerint ’felnőtt-vezetés’-t jelent, vagyis „*felnőttnevelést, -oktatást, -képzést*”. Az egyik meghatározás szerint „*A pedagógiáról leválasztott andragógia tehát, mint tudomány, és mint gyakorlat, a felnőttek tanítása, oktatása, képzése. Átfogóbban, teljesebben a felnőttek nevelése. Tudományként a felnőttek nevelésének, tanításának (oktatásának, képzésének) sajátosságait vizsgálja. Feltárja a nevelésüket, tanításukat meghatározó elveket, szabályokat, keresi az alkalmazható eljárásokat, módszereket.*”⁵ Az andragógia mibenlétéről, társtudományokhoz (leginkább a pedagógiához) való viszonyáról, illetve a tudományrendszeren belüli elhelyezkedéséről azonban koránt sincs egyetértés a magyarországi kutatók között. Világosan látszik ez abból a néhány évvel ezelőtt lezajlott vizsgálatból is, amely „*felnőttoktatási szakemberek, ezen belül kezdő és működő andragógusok konceptuális kérdésekre vonatkozó nézeteinek szisztematikus feltérképezését*” tűzte ki célul. A megkérdezetteknek öt kérdéscsoportról kellett kifejteni a nézetüket. A két első téma keretében „*1. a felnőttoktatás mibenlétéről; 2. az andragógia és a pedagógia egymáshoz viszonyított státuszáról*” kérdezték őket. Az e kérdésekre kapott válaszok feldolgozása után a vizsgálat vezetője e következtetéseket fogalmazta meg:

„*Sem a működő, sem a kezdő szakemberek nézetei, szakkérdésekre vonatkozó tudása nem egységes, gondolkodásukban nem használnak egységes kategóriákat, terminusokat, az általuk értelmezett fogalmak nagy szórást (diverzifikációt) mutatnak, az egyes válaszok között alig találhatóak átfedések (...)*

A válaszolók a tekintetben sem egységesek, hogy az andragógia legátfogóbb elnevezésére a felnőttnevelés, a felnőttképzés vagy a felnőttoktatás fogalmát használják-e (...) A válaszok egyértelműen jelzik a konszenzus hiányát a kérdés megoldásában (...)

Ugyanígy nem egységesek a nézetek az andragógia tudomány-rendszeri státuszát illetően sem. A vélemények a két véglet (az andragógiát a pedagógiától elkülönítetlenül szemlélő és az andragógiát autonóm tudományként felfogó álláspontok) között szórnak.”⁶

A felmérés eredményeiből egyértelműen kiderül, hogy a felnőttképzés – nevezzük bár andragógiának – nem rendelkezik egyértelmű fogalmi meghatározással. Mást ért alatta a közfelfogás, mást a jogalkotás és nagy eltérés tapasztalható a szakmai körök felfogásában is. Mindezt természetesen nem hagyhatja figyelmen kívül a történeti kutatás sem, sőt nagyon is oda kell figyelnie a fogalmi problémákra. Annál is inkább, mert a gondok már ott kezdődnek, hogy a magyarországi felnőttképzésnek van ugyan *historiográfiája* (sőt, néha mintha a bőség zavarával kellene megküzdenni), de finoman szólva sem egyértelmű, hogy a kutatás ebben az esetben mit tekint *időbeli határoknak*. Érződik ez a bizonytalanság a következő meghatározáson is: „*A felnőttképzés története a «felvilágosodás századaig», a XVIII. századig nyúlik vissza. Az, hogy a felnőttképzés történetének kezdetét az egyes európai országokban mikorra tehetjük, az függ attól is, hogyan határozzuk meg a felnőttképzést magát és annak feladatait. Ennek függvényében a kezdetek még korábbi időre is tehetők.*”⁷ Vagyis visszajutottunk a fogalmi meghatározáshoz: ennek bizonytalanságai komoly szerepet játszanak abban, hogy a történeti kutatás nem tisztázta egyértelműen, hogy mely korszakokra kívánja kiterjeszteni a felnőttképzés meglétét, illetve ennek a vizsgálatát. Mint láttuk, a kezdeteket a XVIII. század-

ra, a felvilágosodás időszakára szokás helyezni, e meghatározás képlékeny voltát azonban maguk a szerzők is elismerik, amikor akarva-akaratlanul rámutatnak e határ átjárhatóságára. E megállapítást a fenti idézetten kívül alátámasztja többek között a következő megfogalmazás is: „*A szakmai közvéleményben általános az egyetértés, hogy az ún. modern magyar felnőttnevelés története is a «felvilágosodás századára» nyúlik vissza. Rögtön hozzá kell fűznünk ehhez, hogy a magyar felvilágosodás felnőttnevelési vonatkozásai, teljesítményei és hagyományai korántsem kellő mélységen ismertek és megbecsültek a szélesebb szakmai, kulturális és társadalmi közgondolkodásban.*”⁸ E felfogással kapcsolatban azonban több kérdés is felmerül. Az még csak a kisebb problémát jelenti, hogy mit értsünk a „modern” felnőttképzés alatt – nyilván a felvilágosodással kezdődő felnőttnevelést. Az már azonban sokkal nagyobb gond, hogy ha van modern felnőttképzés, akkor létezik „rég” vagy „archaikus”, esetleg „pre-felnőttképzés” is? Ha igen, akkor ezek története hozzátartozik vagy sem a felnőttnevelés históriájához? Beszélhetünk-e szerves előzményekről vagy e diszciplína az előképek nélküli modern felnőttképzéssel kezdődik? A kérdésekre nincs egységes, precízen kimunkált válasz (részben már láttuk, hogy miért), így nem lepődhetünk meg azon, hogy az egyik szakkiadvány ezzel a mondattal kezdi a felnőttképzés rövid áttekintését: „*A felnőtt népesség oktatása, tudásának bővítése a történelem legrégebbi időszaiban is jellemző volt.*” A továbbiakban a szerző a könyvnyomtatás, a humanizmus és a reneszánsz, valamint a reformáció jelentőségét méltatva röviden kitér a felvilágosodásra is, de nem nagyobb nyomatékkal, mint más korszakokra. Igaz a hazai viszonyokról szólva megjegyzi, hogy „*Mária Terézia 1777-ben kiadott Ratio Educationis rendeletének hatására fejlődésnek indult a felnőtteket gyakorlati (elsősorban mezőgazdasági) ismeretekre tanító képzései*”, de korántsem tulajdonít olyan vízvonalat ennek a korszaknak, mint a fentebb idézett álláspontok.⁹ Ebben az esetben tehát olyan szemlélettel van dolgunk, amely a felnőttképzés történetét a legrégebbi időktől a modern korig tartó egységes folyamatként látja és a felvilágosodást legfeljebb korszakhatárnak tartja, de nem ruházza fel az „igazi” história kezdetének a jelentőségével. Ehhez az irányzathoz lehetne sorolni a felnőttoktatás történetének jeles kutatóját, Felkai Lászlót is, aki a magyar felnőttoktatás históriáját röviden összefoglaló írásában annak a véleményének adott hangot, hogy „*Amiként minden nép történetében, a szó legtágabb értelmében vett felnőttoktatás az ősmagyarok életében is visszanyúlik történetünk legrégebbi időszaikára.*”¹⁰ Találkozhatunk azonban olyan – igaz, jóval szerényebb igényű – írással is, amelyik a fentieknél sokkal élesebb különbséget tesz az „előtörténet”-nek nevezett korai időszak és a XVIII. században kezdődő „intézményes felnőttképzés” között.¹¹

Nem folytatjuk tovább a szakirodalomban megjelenő felfogásbeli különbségek felsorolását, mivel – mint már utaltunk rá – ez nem ennek a tanulmánynak a feladata, másrészt ennyi példa is elegendő arra, hogy rávilágítson azokra a nehézségekre, amelyek a felnőttképzés történeti kutatásának az útjában állnak. A legfőbb problémát a nagyfokú fogalmi bizonytalanság jelenti, aminek egyenes következménye, hogy a felnőttképzés történetének az időbeli határait, illetve a korszakolását illetően is ugyanez a bizonytalanság, illetve nézőpontbeli különbségek mutatkoznak. További – részben az előbbiekkal összefüggő – gondot jelent, hogy a felnőttképzés (andragógia) minden próbálkozás és a látszólag bőséges szakirodalmi termés ellenére, a mai napig nem tudta pontosan kijelölni a saját helyét sem az általános értelemben vett történettudományon belül, sem pedig a társdiszciplínák (például a neveléstörténet) mellett. Az már inkább a részletkérdések (ez most még véletlenül sem „kevésbé lényegest” jelent!) körébe tartozik, hogy főleg a régebbi, azaz a felvilágosodást megelőző kora újkori, középkori, avagy éppen az antikvitást érintő tanulmányok, monográfiák (mint már utaltunk rá) többnyire nem a forrásokra, hanem a társtudományok, a szakirodalom eredményeire építenek. Mielőtt azonban rátérnénk arra, hogy mindez milyen feladatok elé állítja a történeti kutatást, előbb nézzünk szét a szakképzés terminus tájékán, hogy ott milyen helyzetet találunk.

A szakképzés fogalmi meghatározása kapcsán elsőként egy olyan definíciót idézünk, amelyik teljes mértékben a mai, törvényben rögzített állapotokat veszi alapul. Farkas Éva szerint „a szakképzés fogalmát sokan leszűkítik az iskolai rendszerű szakképzésre, valamint az Országos Képzési Jegyzékben (továbbiakban OKJ) meghatározott szakképesítések körére”. Tekintve azonban, hogy számos nem OKJ-s szakképzés létezik, ezért „tágabb értelemben tehát mindazokat az iskolai rendszeren belüli, és azon kívüli képzési formákat szakképzésnek kell neveznünk, amelyek valamilyen, a munkaerőpiacon elismert képesítést nyújtanak. A továbbiakban a szakképzés kifejezés alatt ezért az OKJ-s vagy nem OKJ-s képesítések megszerzésére irányuló iskolai rendszeren belüli és azon kívüli képzések összességét értem”. A továbbiakban azt is hozzáfűzi mindehhez a szerző, hogy „a szakképzés – az iskolarendszeren kívüli képzések tekintetében – azonos pályán mozog a felnőttképzéssel”.¹² A másik meghatározás Győriványi Sándornak a magyarországi szakképzés történetét bemutató munkájából származik: „Szakképzésen a továbbiakban olyan meghatározott szakmára, foglalkozásra, hivatásra – vagyis életpályára – előkészítő elméleti és gyakorlati tanítást értünk, amely elsősorban a felnövekvő nemzedéket teszi képessé hasznos tevékenységre. A képzés többnyire az alapfokú tanulmányok végétől kezdődik”. A szerző még annyiban pontosítja fogalomhasználatát, hogy mivel „a szakképző intézményeken nyelvhasználatunk általában a középfokú képzést érti, ez a tanulmány – kivételes, kiemelt eseteket nem számítva – ezek történetéről szól”.¹³

E definíciók – amellet, hogy vannak közösnek mondható pontjaik – nagymértékben eltérnek egymástól. Az első kifejezetten a mai, jogszabályok által szabályozott helyzetet tükrözi, így természetesen nem alkalmas arra, hogy a sok évszázaddal korábbi viszonyokra kivetítve használjuk. A másik, amellet, hogy sokkal általánosabb (néha már értelmezhetetlenül is az, gondolok itt a „hasznos tevékenység” fordulatra), az általános és középfokú szakképző intézményekhez, vagyis iskolarendszerhez köti a fogalmat, így a régebbi korszakokra megint csak nem, vagy legfeljebb komoly torzítások árán lehetne ráhúzni. Részben fogalmi problémák miatt nem teljesen világos a szakképzés és a felnőttképzés viszonya sem; melyik melyiknek a része, mekkora az átfedés közöttük stb. A probléma érzékeltetésére most csak annyit, hogy találkozhatunk olyan meghatározással miszerint „A felnőttképzés típusai közé tartozik az általános és a szakképzés egyaránt”.¹⁴ Más felfogás viszont (így például a francia gyakorlat), ennél sokkal tágabban értelmezi a szakképzés fogalmát. Ugyanakkor a felnőtt- és szakképzés szoros kapcsolatát vallók mellett vannak, akik azt hangsúlyozzák, hogy „a magyar szakképzés története szerves része a magyar iskola ezeréves múltjának. A neveléstörténet eddig azonban viszonylag «mostohán» bánt a szakképzés történetével”. E felfogás a szakképzés historiáját besorolja a neveléstörténetbe, lényegében leválasztva az előbbit az önállóságára kényes és saját historiográfiával rendelkező felnőttoktatás (-képzés, andragógia) fogalmköréről. Ez még akkor is komoly zavart okoz, ha a szerző (aki egyébként az a Győriványi Sándor, aki önálló monográfiát, illetve tankönyvet szentelt a szakképzés magyarországi történetének), feltehetőleg az általános és középfokú képzésre gondolt.¹⁵ Ebben az esetben ugyanis kettéválasztja a szakképzés történetét (és fogalmát): az első részt a pedagógiatörténetnek adományozva, a második szakaszt esetleg meghagyva a felnőttképzésnek. Evvel per sze megszünteti a szakképzés önállóságát, ami még inkább elhomályosítja, szinte szétbogarhatatlanul összekuszálja az amúgy is zavaros fogalmi- és viszonyrendszert.

Összegezve tehát az eddigieket, azt mondhatjuk, hogy mind a felnőttképzés, mind pedig a szakképzés vonatkozásában alapvető problémákba ütközünk, akár fogalmi téren, akár a tudomány-rendszeres besorolást illetően. Nem csoda, hogy a rájuk irányuló történeti kutatás is sokszor ellentmondásosan határozza meg a vizsgálódás tárgyát, időbeli határait, de saját helyét és szerepét is. Ha tovább akarunk lépni, akkor figyelembe kell vennünk néhány alapvető szabályt, amit ha nem teszünk meg, akkor kisiklatjuk a kutatást. Az első és a legfontosabb az, hogy ne a mai, ellentmondásos fogalmakat próbáljuk meg ráhúzni a több évszázad-

dal (akár évezreddel) ezelőtti viszonyokra, hanem minden korszakhoz a saját hiteles forrásain keresztül, s az akkori szemléletmódból kiindulva, a saját fogalmaival kell közelítenünk. Ha például a felnőttképzést, illetve annak előzményeit kutatjuk a középkorban, akkor ennek kezdeteként eleve nem szabad a ma használatos 25 év körüli korhatárt elfogadnunk, s ugyanígy el kell felejtünk a nagykorúság manapság 18–21 év körül meghúzott kritériumát is. Hogy erre, a kutatás számára alapvető kérdésre – amely olyan egyszerűnek tűnik – a valóságban mennyire nehéz válaszolni, arra most elegendő csak a legnagyobb középkori magyar jogtudós, Werbőczy István nevezetes munkáját, a Hármaskönyvet felütnünk. Ebből kiderül, hogy a fiúk huszonnégy, a lányok pedig tizenhat éves korukban váltak teljes korúvá (*perfecte aetatis*), vagyis innentől kezdve teljes mértékben rendelkezettek vagyonukkal, jószágaikat tetszésük szerint elidegeníthették stb. Ezt megelőzően azonban a fiúk már tizenhat éves koruktól kezdve „*adósságaik iránt és zálog címén, tizennyolcz éves korukban pedig arany és ezüst ékszereikről s egyéb ingó dolgaikról is bevallást tehetnek*”. Azonban a fiúk tizennégy (a lányok tizenkét) éves koruktól törvényes korúnak (*legitimae aetatis*) számítottak, vagyis perbe szállhattak és ügyvédet fogadhattak (Werbőczy ehhez hozzáfűzi, hogy az ő idejében, azaz 1514 körül, a törvényes kor határa már tizenkét évre csökkent).¹⁶

Hasonlóképpen bonyolult dolog a tanulmányok, az iskolai tudás megszerzésének számos kérdése is. Nemcsak az ókorban, de a kora-középkorban is hiába próbálnánk a maihoz hasonló iskolarendszert keresni. Még az egyetem kialakulása és elterjedése sem egyszerűsíti le a problémát oly mértékben, ahogyan azt gondolnánk. Bizonytalanság övezi azt a kérdést, hogy hány évesen kezdtek hozzá tanulmányaikhoz az emberek, mennyi ideig tartottak azok, egyáltalán milyen jellegűek voltak ezek a tanulmányok, a korabeli fogalmak szerint „szakképzésnek” számított-e az egyetem vagy „tisztán” tudományos jellegűnek stb. A sorjázó problémák szemléltetésére idézzük a közelmúltban elhunyt kiváló francia középkorkutatót, Jacques Le Goffot: „*Vajon milyen életkorban és milyen előzmények után kezdte el valaki az egyetemet? Feltehetőleg igen fiatalon, de éppen itt a probléma: része volt-e az alsó fokú oktatás az egyetemen vagy nem? (...) Tény, hogy a középkor nem választotta szét világosan az oktatás fokozatait: a középkori egyetemek ugyanis nem kizárólag felső fokú oktatási intézmények*”.¹⁷

A fenti, kiragadott – bár alapvető jellegűnek mondható – példák is azt bizonyítják, hogy ha nem az adott kor normáit vesszük figyelembe, súlyos tévedések áldozataivá válhatunk. A cél tehát véleményünk szerint az – hadd legyen bár unalmasnak az ismétlés –, hogy mindig az adott korszakból kiindulva építkezzünk, annak a forrásaival bizonyítsuk, vagy éppen cáfoljuk bizonyos előzmények vagy jelenségek meglétét vagy hiányát. Ehhez viszont a felnőttképzés és a szakképzés fogalmát is a lehető legtágabbra kell kinyitnunk tartalmi és időbeli vonatkozásban is. Így – jó esetben – sikerülhet egy olyan, a kezdetekig visszanyúló történeti vázat adnunk, amely segítségével hozzájárulhatunk a fogalmi tisztázáshoz, a mai elmentmondások eltüntetéséhez.

3. Várható eredmények

A projekt sikeres végrehajtása természetesen több, most nem részletezett tényező függvénye, szerencsés esetben azonban többféle eredmény elérésével is kecsegtet. Egyrészt az említett fogalmi tisztázáshoz való hozzájárulás, valamint a felnőtt- és szakképzés történetének hiteles és részletes bemutatása elősegítheti mind a politika, mind pedig a szakemberek számára, hogy megalapozott, pontosabb ismereteken alapuló döntéseket hozzanak. Fontos arra is emlékeztetni, hogy az Európai Unió is kiemelt fontosságú területként kezeli a felnőtt-, illetve szakképzés kérdését (elég csak a 2000-ben aláírt *Lisszaboni stratégiára* vagy a 2010-

ben elfogadott *Európa 2020 stratégiai programra* utalni). A programok és az átalakítások sikeres végrehajtásához nélkülözhetetlen a történeti aspektus figyelembe vétele is. Európának elemi érdeke, hogy a saját hagyományait minél mélyebben megismerje, márpedig e hagyományoknak szerves részét képezi a felnőtt- és szakképzés múltjának a feltárása, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. Éppen a nem elhanyagolható előzményekkel rendelkező nemzetközi színen való megjelenést erősítheti fel e területek komplex kutatása.

Végül, de nem utolsó sorban, a tudományos szféra számára is hasznot hajthat a projekt véghez vitele, mivel hozzájárulhat ahhoz, hogy a történetíráson belül végleg elnyerje önálló arculatát a felnőttképzés és a szakképzés történetének a kutatása.

JEGYZETEK

1. Nem változtat e megállapítás érvényén az sem, hogy tudatában vagyunk annak, miszerint készültek/készülnek olyan tanulmányok, PhD-dolgozatok, amelyek éppen a felnőtt- vagy a szakképzés magyarországi történetével foglalkoznak. Ezek azonban többnyire a XVIII–XX. századra vonatkoznak, a megelőző időszakot nem vagy csak alig érintik.
2. A forrástani és forráskritikai fogalmakra, valamint ismeretekre, illetve a történeti segéd tudományokra további részletes szakirodalommal: Hóman Bálint (1938): *Történetírás és forráskritika*. Bp.; Bán Péter (szerk.) (1989): *Magyar Történelmi Fogalomtár*. I–II. Bp.; Bertényi Iván (szerk.) (1998): *A történelem segéd tudományai*. Bp.
3. *A magyarországi felnőttképzés*. Professzorok Háza Felsőoktatási Kutatóintézet. Bp. 2004. 8. (www.oktopusz.hu/domain9/files/modules/.../6823BA5F92EF10C.pdf) Hasonlóképpen: „*Magyarországon hagyományosan a felnőttképzés, a munka melletti tanulás (továbbképzés), részben pedig a népművelés vagy közművelődés fogalma volt használatos, s jelenleg is elsősorban ezek a fogalmak ismertek*” *Felnőttképzés* (<http://felnott-kepzes.blog.hu/2010/09/29/felnottkepzes>).
4. Dr. Farkas Éva (2013): *A szak- és felnőttképzés gyakorlata*. Szeged, 15. E fogalmi meghatározásra l. még: *Felnőttoktatás, felnőttképzés*. Központi Statisztikai Hivatal 2014. március. 5.; valamint: Farkas Éva–Henczi Lajos (2014): *A felnőttképzés új szabályozása*. *Felnőttképzési kézikönyv*. Bp., 9–10.
5. Csoma Gyula: *Andragógia – a pedagógia mellett (?)* In: *Andragógia elmélete és történeti alapjai I. Jegyzet-tervezet*. 6. (<http://www.jfk.szie.hu/files/docs/andragogia/elmelet-tortnet-alap-1.pdf>) Az andragógiával foglalkozó tengernyi irodalomból. L. még: Lada László: *Andragógia a felnőttkori tanulás-tanítás tudománya*. In: *Andragógia elmélete és történeti alapjai I. i. m.* 64–83.
6. A kutatásról és az eredményekről: Feketéné Szakos Éva (2007): *Felnőttképzési szakemberek nézeteinek felmérése a magyarországi felnőtt-képzésről*. Az első hazai andragógiai Delfi kutatás eredményeiből. *Felnőttképzési Szemle online időszaki kiadvány*. I. évf. 1. sz. 2007. október. 3–5. (http://epa.oszk.hu/01200/01251/00001/pdf/fsz_2007_01_003.pdf)
7. Wilhelm Filla–Elke Gruber–Heribert Hinzen–Jurij Jug (1998): *A felnőttképzés története Közép-Európában: a felvilágosodástól a második világháborúig*. Bp., 7.
8. Soós Pál (1997–1998): *Tapasztalatok és következtetések a magyar felnőttnevelés 200 éves története alapján*. In: *A magyar felnőttoktatás története című konferencia dokumentumai*. Debrecen, 1997. október 6–8. Bp. 1998. 26–27. Bár e kötet „*A magyar felnőttoktatás története*” címet viseli, a benne levő tanulmányok, illetve konferencia-előadások a felvilágosodással kezdődő időszakkal foglalkoznak csak, azt sugallva ezzel, hogy korábban nem létezett felnőttképzés vagy olyan előzmény, amely a történelmi kutatások tárgyát képezhetné.
9. *Felnőttoktatás, felnőttképzés*. A 4. sz. j.-ben i. m. 2–3. (idézet: 2.) Hasonló szellemben, de jóval bővebben foglalta össze e témát Dr. Juhász Erika: *A hazai felnőttképzés kialakulásának fejlődése és főbb állomásai I. c. cikkében, amely eredetileg az alábbi helyen jelent meg: A szak- és felnőttképzés-szervezés gyakorlata II/20 (1) 1-22 (2010)*. (www.kulturasz.hu/letoltes/A_hazai_felnottkepzes_tortenete.pdf). Megjegyzendő, hogy ő az intézményesített felnőttoktatás

- kezdeteit a XIX. századra helyezi: „A szervezett felnőttoktatás kialakulását a XIX. századra tehetjük, azonban maga a felnőttkori tanítás és tanulás mindig létezett a társadalomban.” i. m.: 2.
10. Felkai László: A felnőttoktatás története Magyarországon in: Andragógia elmélete és történeti alapjai I. i. m. 28. skk. L. még: <http://www.ofi.hu/tudastar/problema-kerdesek/felnottoktatasi#1>
11. <http://www.felnottkepzesiakademia.hu/index.php?lap=bemutakozas&mnuid=398>
12. Dr. Farkas Éva: A szak- és felnőttképzés gyakorlata. I. m. 11–12.
13. Dr. Györiányi Sándor (2000): A szakképzés története Magyarországon. Bp., 9.
14. <http://felnott-kepzes.blog.hu/2010/09/29/felnottkepzes>
15. Györiányi Sándor (1996): Fejezetek a magyar szakképzés történetéből I. Új pedagógiai szemle 46/10. sz. (1996) 94. A monográfiára ld. a 13. sz. jegyzetet.
16. Werbőczy István (1990): Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve. Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Bp., 238–239.
17. Jacques Le Goff: Az értelmiség a középkorban. Gyorsuló idő. Bp. 107–108.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A magyarországi felnőttképzés. Professzorok Háza Felsőoktatási Kutatóintézet. Bp. 2004. (www.oktopusz.hu/domain9/files/modules/.../6823BA5F92EF10C.pdf). Letöltve: 2014. október.
- Bán Péter (szerk.) (1989): Magyar Történelmi Fogalomtár. I–II. Bp.
- Bertényi Iván (szerk.) (1998): A történelem segédtudományai. Bp.
- Csoma Gyula: Andragógia – a pedagógia mellett (?) In: Andragógia elmélete és történeti alapjai I. Jegyzet-tervezet. 3–28.
- Farkas Éva (2013): A szak- és felnőttképzés gyakorlata. Szeged
- Farkas Éva–Henczi Lajos (2014): A felnőttképzés új szabályozása. Felnőttképzési kézikönyv. Bp.
- Feketéné Szakos Éva (2007): Felnőttképzési szakemberek nézeteinek felmérése a magyarországi felnőtt-képzésről. Az első hazai andragógiai Delfi kutatás eredményeiből. Felnőttképzési Szemle online időszaki kiadvány. I. évf. 1. sz. 2007. október. 3–5. (http://epa.oszk.hu/01200/01251/00001/pdf/fsz_2007_01_003.pdf). Letöltve: 2014. október.
- Felkai László: A felnőttoktatás története Magyarországon. In: Andragógia elmélete és történeti alapjai I. Jegyzet-tervezet. 28–40. L. még: <http://www.ofi.hu/tudastar/problema-kerdesek/felnottoktatasi#1> (letöltve: 2014. október)
- Felnőttképzés (<http://felnott-kepzes.blog.hu/2010/09/29/felnottkepzes>). Letöltve: 2014. október.
- Felnőttképzési Akadémia. <http://www.felnottkepzesiakademia.hu/index.php?lap=bemutakozas&mnuid=398> (letöltve: 2014. október)
- Felnőttoktatás, felnőttképzés. Központi Statisztikai Hivatal 2014. március. 5.
- Györiányi Sándor (1996): Fejezetek a magyar szakképzés történetéből I. Új pedagógiai szemle 46/10. sz. 94.
- Györiányi Sándor (2000): A szakképzés története Magyarországon. Bp.
- Hóman Bálint (1938): Történetírás és forráskritika. Bp.
- Juhász Erika (2010): A hazai felnőttképzés kialakulásának fejlődése és főbb állomásai I. A szak- és felnőttképzés-szervezés gyakorlata II/20 (1) 1–22. (www.kulturasz.hu/letoltes/A_hazai_felnottkepzes_tortenete.pdf). Letöltve: 2014. október.
- Lada László: Andragógia a felnőttkori tanulás-tanítás tudománya. In: Andragógia elmélete és történeti alapjai I. Jegyzet-tervezet. 64–83.
- Le Goff, Jacques: Az értelmiség a középkorban. Gyorsuló idő. Bp., 107–108.
- Soós Pál (1997–1998): Tapasztalatok és következtetések a magyar felnőttnevelés 200 éves története alapján. In: A magyar felnőttoktatás története című konferencia dokumentumai. Debrecen, 1997. október 6–8. Bp. 1998. 26–36.
- Werbőczy István (1990): Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve. Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Bp.
- Wilhelm Filla–Elke Gruber–Heribert Hinzen–Jurij Jug (szerk.) (1998): A felnőttképzés története Közép-Európában: a felvilágosodástól a második világháborúig. Bp.